

Kildebank til Jødiske stemmer fra Holocaust

Vi gjorde også modstand

Tema 4

At advare og nedbryde illusioner var at gøre modstand

Denne kildebank består af uddrag af forskellige europæiske jødiske kilder til Holocaust. Uddragene er gengivet med tilladelse fra rettighedshavere, og må ikke anvendes i andre sammenhænge uden indgåelse af ny aftale herom. Redaktionen har bestræbt sig på at finde frem til alle rettighedshaverne. Skulle nogen mangle, kontakt venligst redaktionen.

At smugle et brød var at gøre modstand
At undervise i hemmelighed var at gøre modstand
At samle informationer og udbrede illegalt nyhedsbreve var at gøre modstand
At advare og nedbryde illusioner var at gøre modstand
At redde en Torah-rulle – var at gøre modstand
At smugle folk over grænser – var at gøre modstand
At nedskrive begivenheder og skjule optegnelserne var at gøre modstand
At hjælpe mennesker i nød var at gøre modstand
At stå med tomme hænder imod morderne – var at gøre modstand
At gøre oprør i dødslejrene – var at gøre modstand
At rejse sig i ghettoerne – var at gøre modstand
At fastholde sin menneskelighed var at gøre modstand
At skjule sig var at gøre modstand
At flygte fra ghettoen og leve som partisan – var at gøre modstand
At lytte til musik – var at gøre modstand
At sabotere nazisterne – var at gøre modstand

Digt af Haim Guri & Monia Avrahami:

Opstandens ansigter, (oversat af Therkel Stræde) fra [det israelske ghettokæmpermuseum Beit Lohamei Haghettaots hjemmeside](#)

At advare og nedbryde illusioner var at gøre modstand

Kontekst

Trods nazisternes åbenlyse jødehad og jødeforfølgelser anstrengte de sig alligevel for at holde olkedrabet på Europas jøder hemmeligt. Nazisterne var bl.a. bekymrede for, om den civile befolkning i Tyskland ville tage afstand fra folkedrabet, hvis det kom ud. Nazisterne forestillede sig også, at De Allierede kunne bruge folkedrabet i deres krigspropaganda om Tyskland. Og i tilfælde af tysk nederlag, anklage og dømme Tyskland for massedrabene. Endelig mente tyskerne, at det var nemmere at gennemføre folkedrabet, hvis det langt henad vejen også blev hemmeligholdt for ofrene.

Nazisterne holdt de jødiske ghettoer i Østeuropa forseglede. Det betød, at det var svært for de jødiske beboere at få informationer udefra og svært at advare hinanden om, hvad der skete med de forskellige jødiske samfund. Samtidig vildledte tyskerne ghettoens indbyggere ved at garantere dem, at de kunne blive i ghettoen, så længe de arbejdede og forholdt sig i ro. Det var derfor svært at finde ud af, hvad der var den bedste overlevelsesstrategi for ghettoernes indbyggere. Da tyskerne tømte ghettoerne og sendte deres indbyggere til udryddelseslejrene, bildte de jøderne ind, at togvognene 'bare' førte dem til en ny ghetto- og arbejdslejr i øst. Dermed var det nemmere at læsse jøderne på togvognene. Hvis de ankomne jøder i udryddelseslejrene fik at vide, at de 'bare' skulle i bad efter den lange togtur, ville det også være hurtigere og nemmere at få fyldt gaskamrene, der var camoufleret som store baderum.

Hemmeligholdelse var derfor en vigtig del af folkedrabet. Derfor syntes jøder, der via hemmelige kanaler vidste besked om realiteterne, at det var vigtigt at advare om og nedbryde enhver forestilling om, at jøder kunne stole på nazisterne.

Tema 4: At advare og nedbryde illusioner

Yitskohok Rudashevski (f. 1927-d. 1943) blev født i Vilnius. Da tyskerne erobrede Litauen i sensommeren 1941, oprettede de en ghetto i Vilnius, hvor byens jøder blev anbragt. Året efter i september 1942 begyndte han at skrive dagbog.

Yitskohok og andre unge havde planer om at oprette en oprørsgruppe i ghettoen. Men den blev ikke til noget. Da Vilnius-ghettoen blev ryddet i august-september 1943, var Yitskohok blandt de mange tusinde, der blev skudt i Paneriai-skoven uden for Vilnius.

Yitskohok Rudashevskis dagbogsnotater fra 1943

Torsdag 7. januar 1943

"[...] blandt os jøder i ghettoen, er der så mange tydelige uretfærdigheder, så meget, der ikke er rigtigt, så meget, der er ulækkert.

For eksempel ved uddeling af kød på rationeringskortene. Folk fryser og står i kø. Politimænd og privilegerede personer skal ikke stå i kø.

Under uddelingen kaster slagteren kødstykkerne til en person i kø, som om han gjorde ham en tjeneste, udnytter et barn, en person, der er ikke regnes for noget, ved at give ham det værste.

Søndag 28. marts 1943

Stemningen i ghettoen er meget dystert.

At stuve så mange jøder sammen på ét sted tyder på noget.

Madtransport gennem porten er meget vanskelig.

Mange mennesker er allerede arresteret på Lukishiki (gade). Folk vandrer rundt grå og bekymrede. Noget farligt er på færde.

Nej! Denne gang skal vi ikke lade os blive ført som hunde til slagting!

Vi^d har diskuteret det på det sidste.

Vi er parate. Vi har forberedt os.

Disse tanker har skabt ro på vores nerver, givet os mod og udholdenhed."¹⁹

Hvilke ting ved livet i ghettoen var Yitskohok frustreret over?	
Hvad ville Yitskohok gerne gøre og hvorfor?	
Tror I, at det hjalp ham? Hvordan?	

^d Yitskohok og nogle andre unge har drøftet, hvordan de kan danne en oprørsgruppe i ghettoen.

I Vilnius-ghettoen i Litauen blev forholdene tiltagende dårligere. Der florerede også rygter om Ponary-massakren i 1941. Her havde tyske soldater og deres litauiske støtter dræbt op mod 100.000 jøder. Der begyndte derfor at cirkulere anonyme skrifter rundt, som opfordrede især de unge til at gøre oprør. Mange af disse var skrevet af Abba Kovner (f. 1918, d. 1987) og Vitka Kempner (f. 1922, d. 2012), der i slutningen af 1941 havde oprettet en hemmelig modstandsbevægelse i ghettoen, Fareynigte Partizaner Organizatsye (FPO).

I 1944 blev Vilnius befriet af de sovjetiske tropper. Abba Kovner deltog i arbejdet med at få flere hundrede tusinde jøder smuglet til Palæstina. Abba og Vitka kom selv til Palæstina, hvor de blev gift.

FPO's hemmelige og anonyme flyveblad i Vilnius-ghettoen, januar 1942

"Jødiske unge!

Lad os ikke som får gå til slagting.

*Tro ikke på dem, der bedrager dig. Ud af 80.000 jøder i Litauen er der kun 20.000 tilbage.
For øjnene af dig bliver vores forældre, vores brødre og vores søstre revet væk fra os.*

Hvor er de hundredvis af mænd, der blev revet væk for arbejde for de litauiske kidnappere?

Hvor er de nøgne kvinder, der blev fjernet? [...]

Og hvor er vores brødre fra den anden ghetto?

Enhver, der føres ud gennem ghettoens porte, vender aldrig tilbage. Alle veje fører til Ponary, og Ponary betyder død.

Åh, fortvivlede mennesker, åbn jeres øjne for dette bedrag.

Dine børn, dine mænd, dine koner, er ikke længere i live.

Ponary er ikke en arbejdslejr. Alle er skudt.

Hitler havde til formål at ødelægge jøderne i Europa. Det viste sig at være skæbnen for jøderne i Litauen, at de var de første.

Lad os ikke gå som får til slagting. Det er rigtigt, at vi er svage og mangler beskyttelse, men det eneste svar til en morder er modstand.

Brødre, det er bedre at dø som frie krigere end at leve på mordernes nåde.

Kæmp imod, kæmp imod, til vores sidste åndedrag.²⁰

<p>Undersøg, hvad et 'flyveblad' er. Hvorfor var Abba Kovners flyveblad hemmeligt og anonymt?</p>	
<p>Hvad blev unge jøder opfordret til og hvorfor?</p>	
<p>Hvilke virkemidler brugte Abba Kovner i opfordringen?</p>	
<p>Hvad tror I kunne få jøder til at følge eller ikke at følge opfordringen?</p>	

Jacob Gens (f. 1903 – d. 1943) var formand for jøderådet i Vilnius-ghettoen. Jøderådet var tvunget til at udføre tyskernes ordrer, og var ansvarlige for ghettoernes indre administration. F.eks. var det jøderådet, der stod for uddeling af fødevarer, fordeling af arbejdsopgaver og fra foråret 1942 for udpegningen af hvem af indbyggerne, der skulle deporteres videre til udryddelseslejrene.

Da Gestapo fik kendskab til modstandsbevægelsen FPO i Vilnius-ghettoen, fik Jacob Gens arresteret FPOs første leder, Yitzhak Wittenberg, som blev dræbt. I løbet af sommeren 1943 fortsatte Jacob Gens med at arrestere jøder, som var med i FPO. I september blev ghettoen nedlagt og dens indbyggere dræbt. 14. september 1943 blev Jacob Gens skudt af Gestapo som en af de sidste tilbageværende jøder i ghettoen.

Tale fra Vilnaghettoens formand for jøderådet Jacob Gens, maj 1943

"For nyligt mødtes jeg med Gestapo og talte med deres sikkerhedschef omkring spørgsmålet om pistoler. [...]

Han sagde til mig:

"Ghettoen er meget vigtig fra et økonomisk perspektiv, men I udsætter jer selv for fare som fjolser, og hvis sikkerheden i ghettoen bliver et problem, vil jeg udradere jer.

Og selv hvis I allerede tager chancen, at I måske har 30, 40 eller 50 pistoler, selv da vil I ikke være i stand til at redde jer selv, men tværtimod bare fremskynde jeres katastrofe."²¹

Hvorfor advarede Jacob ghettoens jøder mod at bevæbne sig?	
Hvad troede Jacob var den bedste måde for ghettoen at klare sig på?	
Hvilke dilemmaer har Jacob stået i som formand for jøderådet?	

Chaim Rumkowski (f. 1877, d. 1944) var polsk jøde og blev af nazisterne udpeget til at være leder af jøderådet i Lodz-ghettoen. Her tvang nazisterne jøderådet til at udføre deres ordrer i ghettoen. Bl.a. blev jøderådet tvunget til at organisere deportationer af ghettoens beboere til udryddelseslejren Chelmo.

I september 1942 tvang nazisterne jøderådet til at udvælge og deportere 20.000 børn og gamle til Chelmo. På denne baggrund holdt Chaim følgende tale til indbyggerne i ghettoen.

Uddrag af Chaim Rumkowskis tale til Lodz-ghettoen, 4. september 1942

"Siden klokken fire i går, da jeg fik beskeden med ordren, har jeg været dybt nedbrudt.

Jeg deler jeres smerte, jeg mærker jeres angst, og jeg ved ikke, hvordan jeg skal overleve dette – hvor jeg skal finde styrken til at gøre det.

Jeg må fortælle jer en hemmelighed:

De krævede 24.000 ofre, 3000 om dagen i otte dage.

Jeg formåede at få det ned til 20.000, men kun på den betingelse, at alle børn under ti år følger med.

Børn, der er ti år og ældre, går fri.

Eftersom børnene og de gamle tilsammen kun udgør 13.000 sjæle, må hullet fyldes med de syge. [...]

Dette er den sværeste af alle ordrer, jeg nogensinde er blevet stillet over for.

Jeg strækker mine rystende, skælvende hænder frem mod jer og bønfalder jer:

Giv mig ofrene!

Så vi kan reddes!

De har lovet mig: Hvis vi selv leverer ofrene, vil her blive fredeligt."²²

Hvad er det, Chaim beder ghettoens indbyggere om?	
Hvordan forsøgte han at overtale dem til at gøre det?	
Hvad fortæller Chaims tale om den måde, nazisterne organiserede ghettoerne og Holocaust på?	
Hvordan tror I, at ghettoens beboere reagerede?	

Adam Czerniakow var leder af jøderådet i Warszawas ghetto. Jøderådet var tvunget til at udføre tyskernes ordrer, og de var ansvarlige for ghettoernes indre administration. F.eks. var det jøderådet, der stod for uddeling fødevarer, fordeling af arbejdsopgaver og fra foråret 1942 for udpegningen af, hvem af indbyggerne der skulle deporteres videre til udryddelseslejrene.

Da ghettoen i løbet af sommeren 1942 blev tømt for store dele af sine indbyggere, der blev sendt til udryddelseslejren Treblinka, begik Adam Czerniakow selvmord 23. juli 1942. I jøderådet sad også Stefan Szpigelman, der skrev dagbog under navnet Stefan Ernest. I 1943 blev Stefan deporteret til kz-lejren Bergen-Belsen, hvor han døde.

Stefan Ernest' dagbog fra ghettoen i Warszawa, juli 1942

"Jøderådets formands selvmord var en protesthandling.

Eller ønskede han at lære den døende ghetto at hævde sin ret til selv at vælge sin egen død?

Men her begik formanden en stor fejl, muligvis ligefrem en kujonagtig handling.

Måske mistede han sit mod i sidste øjeblik, styrken, modet til at give hans 'nej' en kraftigere stemme, at gøre sin private reaktion til offentligt udtryk?

Tro mig, under vores forhold var intet lettere end at vælge at dø; at beslutte sig for at leve var langt hårdere.

Czerniakow skulle have levet og ledt oprøret. Og hvis han i en alder af 60 år følte, at de sidste tre års strabadser havde svækket ham, så han ikke kunne kæmpe mere, skulle han i det mindste have fortalt folk, hvad der ventede dem, før han tog sin afsked.

For ærens skyld, burde han have ladet folk vælge og selv påtage sig ansvaret for at udgyde deres eget blod.

For Czerniakow kendte til hele sandheden der. Men, i sidste ende gik folk i døden lederløse, underdanige og uvidende om den skæbne, der ventede dem."²³

<p>Hvad mente Stefan om Adam Czerniakows selvmord?</p>	
<p>Hvorfor syntes Stefan, at jøderådets formand skulle have fortalt indbyggerne i ghettoen, hvad der ventede dem? Er I enige? Argumenter for og imod.</p>	

Treblinka var en af nazisternes største udryddelseslejre. Her blev omkring 900.000 mennesker gasset i lejrens 13 gaskamre. Gaskamre, der lignede almindelige baderum med brusere i loftet. Det var især jøderne fra Warszawas ghetto, som kom til Treblinka.

Da Treblinka blev nedlagt i oktober 1943, anlagde nazisterne en bondegård oven på resterne af lejrens gaskamre og krematorier for at skjule, hvad der var forgået på stedet. Også imens Treblinka var i funktion, forsøgte nazisterne at vildlede de jøder, der dagligt ankom til lejren med godsvogne fra ghettoen.

Et skilt i Treblinka (juli 1942 – oktober 1943)

"Warszawa-jøder!

I træder nu ind i transitlejren, hvorfra I vil blive transporteret til en arbejdslejr.

For at forebygge epidemier skal både tøj og bagage udleveres til desinfektion.

Guld, kontanter, udenlandsk valuta og smykker skal overlades til kassekontoret mod kvittering.

Disse vil senere blive tilbageleveret mod fremvisning af kvittering.

Alle ankomne skal rengøre sig ved badning inden rejsen forsættes."²⁴

Hvorfor tror I, at nazisterne lavede dette skilt i Treblinka?	
Hvilken virkning, tror I, at skiltet havde på de jøder, der ankom hver dag?	

Tyskerne var dygtige til at vildlede og hemmeligholde over for de forskellige jødiske samfund, hvad der ventede dem, helt til sidste øjeblik.

Charles Sigismund Bendel var rumænsk jødisk læge og arbejdede i Auschwitz-lejrens Sonderkommando (jødiske fanger, som nazisterne tvang til at udføre særlige opgaver). Et arbejde i lejrens gaskamre og krematorier, hvor han på daglig basis blev vidne til massedrab. Efter krigen vidnede Charles i retssagerne mod det tidligere lejrpersonale.

Charles Bendels vidnesbyrd om en gasning i Auschwitz i august 1944

Charles: "To dage senere, da jeg blev anbragt på dagholdet (i Sonderkommandoen), så jeg et gaskammer i funktion. Der var tale om ghettoen i Lodz. 80.000 mennesker blev gasset.

Anklager: "Kan De beskrive, hvad der skete den dag?" [...]

Charles: "Kl. 12 ankom den nye transport bestående af 800-1000 mennesker. Disse mennesker skulle så klæde sig af i gården uden for krematoriet, og blev lovet et bad og varm kaffe bagefter. De fik alle ordrer til at lægge tøj til den ene side og værdigenstande til den anden. Så blev de vist ind i en stor hal, hvor de skulle vente, til gassen ankom. Fem-ti minutter senere ankom gassen, og som den stærkeste fornærmelse af lægestanden og hele Røde Kors-tanker, ankom den i en Røde Kors-ambulance. Så blev døren åbnet og folkene blev maset ind i gaskamrene. [...]

Med slag af forskellige former for stokke blev de tvunget til at gå derind og blive derinde, for da de blev klar over, at de skulle dø, forsøgte de at komme ud igen."²⁵

Hvad beskriver Charles i sit vidnesbyrd?	
Hvad fortæller det om de forhold, som jøderne blev myrdet under?	
Hvad tænker I om sammenligningen af jøder og får, når I læser denne kilde?	